

Over lot, God en plot

Het leven en het boek Ruth bekeken door de ogen van een dobbelsteen.

Beste vrienden,

Je kunt niet alleen je eigen leven, maar ook de grote geschiedenis, ja zelfs het hele kosmische gebeuren bekijken door de ogen van een dobbelsteen. Vandaar dat we vandaag voor de tweede keer in deze cyclus, deze grote teerling midden op de tafel van het brood hebben geplaatst. Al levert het een mooie woordspeling op, 'bekijken' is eigenlijk niet het juiste woord. Het klinkt te afstandelijk en vrijblijvend. Het gaat veeleer om de ervaring en directe beleving van wat ons in het leven te beurt valt, en wat ons raakt in hart en nieren.

In het spel 'Mens erger je niet' moet je een zes gooien om te kunnen beginnen. Met een beetje tegenslag duurt dat heel lang, en hol je de rest van het spel achter de anderen aan die veel vroeger konden vertrekken. Het spel staat symbool voor het leven van mensen dat al van bij de start wordt gekenmerkt door een ongelijkheid van kansen: in welke tijd en waar op deze wereldbol word je geboren? Welke genen kreeg je mee en in welk nest kom je terecht? De rest van onze levensloop is al evengoed onderhevig aan de grillen van het lot dat kwistig wel en wee uitdeelt. Sam en Anton gaven ons daarover tijdens de eerste viering een pakkend getuigenis.

Ook in de grote mensengeschiedenis rolt de dobbelsteen, en wat geluk is voor de ene betekent vaak ongeluk voor de andere. En als we de schaal nog even verder uitvergroten, dan kunnen we het hele kosmische gebeuren bekijken als een gigantische dobbelsteen, een teerling met ontelbaar veel vlakken of mogelijkheden, die sedert het begin der tijden eindeloos wordt opgegooid en telkens weer op een andere kant neervalt. De miljarden sterren- en zonnestelsels, kunnen we zien als het resultaat van evenzovele worpen, waarbij wij hier op aarde het onvoorstelbare geluk hebben gehad de goede worp te hebben getroffen: een leefbare planeet in een klein zonnestelsel aan de rand van een bescheiden Melkweg. Een planeet waarop de homo sapiens zich heeft kunnen ontwikkelen, mede dankzij de toevallige inslag van een groot uitgevallen zwerfkei die een einde stelde aan het tijdperk van de dino's. Sommige moderne kosmologen gaan nog verder en beweren dat de start van het heelal zoals wij het kennen, de zogenaamde Big Bang, één van ontelbaar vele worpen is geweest, waarbij de teerling toevallig 'op zes' viel en het spel kon beginnen. En nog anderen beweren dat er niet met één, maar tegelijkertijd met vele dobbelstenen wordt gegooid en dat wij dus leven in één van vele universums die parallel bestaan aan elkaar. Maar wie is dan de werper zou je jezelf kunnen afvragen? God? Voor Albert Einstein was dit alvast een ondenkbare gedachte: God gooit niet met dobbelstenen!

Maar misschien houden we het vandaag beter bij de lotgevallen van Noömi en Ruth. Doorheen drie lezingen maakten we kennis met deze ontroerende novelle vol levendige dialogen, die ondanks de kloof van tijd en cultuur zoveel herkenning oproept. Van in het begin van het verhaal wordt duidelijk dat Noömi het niet heeft getroffen. Het zijn slechte tijden, er breekt hongersnood uit en ze moet haar man Elimelek volgen die heeft beslist om

te emigreren naar de vlakte van Moab, waar ze als vreemdelingen moeten overleven. Maar Noömi wordt er al snel weduwe en haar zonen trouwen elk met een Moabitische vrouw. Helemaal 'not done' volgens de gebruiken van toen. Tot overmaat van ramp sterven ook haar twee zonen met hun veelzeggende namen Machlon en Kiljon: de zieke en de vergankelijke. Namen die in de bijbel overigens enkel in dit verhaal voorkomen. Drie weduwes bij elkaar, in de bijbelse wereld betekent dit: maximale miserie. Noömi beslist dan ook terug te keren naar haar eigen land, waar het tij ondertussen lijkt te zijn gekeerd. 'God had het lot van zijn volk aangetrokken en gaf het weer brood, aldus de verteller.

Het enige echte lichtpunt in dit eerste hoofdstuk is de niet vanzelfsprekende keuze van Ruth - haar naam betekent vriendin - om trouw te blijven aan haar schoonmoeder en haar te vergezellen naar een voor haar vreemd land. Niet toevallig staat de verteller hier het langst bij stil. Al lijkt Noömi zelf dit lichtpunt niet te zien. Veel tegenspoed kan ons blind maken voor het goede dat er desondanks is. Terwijl het anderzijds gemakkelijker wordt zich met een tegenslag te verzoenen als ons al zoveel goede dingen te beurt zijn gevallen. In zijn laatste getuigenis binnen deze gemeenschap zegde Patrick ons in voetbaltermen niet te willen klagen over 'het missen van de penalty's', nu hij toch al de match en de verlengingen had mogen uitspelen. Zo'n wijsheid is niet iedereen gegeven.

Noömi van haar kant ziet in de tegenslagen van haar leven duidelijk Gods hand die zich - zo beweert ze - tegen haar heeft gekeerd. Gelukkig wordt ze daar niet van, want Noömi - wat 'de liefelijke' betekent - herdoopt zichzelf tot Mara, 'de bittere', zeg maar: de verbitterde. Opvallend is dat zij in dit verband gebruikt maakt van de godsnaam 'shaddaj', doorgaans vertaald als de Almachtige. Het is één van de 7 godsnamen die binnen de joodse traditie als heilig worden aanzien en die elk een eigen aspect van de godsrelatie belichten. De naam zou ook verwant zijn aan het werkwoord 'shadad', wat 'bemeesteren' of 'vernietigen' betekent, en ons doet denken aan de Hindoeïstische god 'Shiva', de vernietiger. El shaddaj of God-Almachtig is dus meester over het lot van de mens en bepaalt daarmee ons wel en wee. 'Lot' wordt 'God': uit zijn hand komt voor- én tegenspoed.

Het lijkt een bevreemdende paradox dat mensen precies in het toeval van hun lot een soort doelgerichtheid of bestemming gaan zien. Op die manier proberen we betekenis te geven aan het negatieve en het onzinnige dat hen overkomt: het is een straf, of een les, of we bekijken het op een verkeerde manier of we zien het grotere plaatje niet en kunnen het niet begrijpen. 'God Almachtig schrijft immers recht op kromme lijnen'.

In tegenstelling met vroeger wil ik daar niet meewarig over doen. Er zit in dit alles misschien wel een vorm van wijsheid. In een gesecculariseerde cultuur hebben mensen onder invloed van wetenschappelijke inzichten het afgeleerd om zomaar Gods hand zien in zowel negatieve als positieve gebeurtenissen. Maar blijft het niet zo dat het moeilijk wordt om het vertrouwen in het leven te bewaren en te geloven dat het leven uiteindelijk 'uit Gods hand komt', wanneer het lot zich telkens tegen ons lijkt te keren? Terwijl omgekeerd ons levensvertrouwen vleugels krijgt, wanneer het lot ons gunstig is gezind. Het is ongetwijfeld een grote kunst om naast het goede ook het onvermijdelijke kwade dat ons te beurt valt, een plaats te geven in ons leven, of je daar nu God bij nodig hebt of niet.

Vanaf het tweede hoofdstuk van ons verhaal, keert het lot. Door een gelukkig toeval - 'par chance' zo vertaalt de Bible de Jerusalem -, komt Ruth bij het bijeenrapen van de achtergebleven aren tijdens de oogst – een vorm van sociale zekerheid 'avant la lettre' - terecht op het veld van Boaz, een verwant van Elimelek. Ook Boaz zal zijn naam 'in hem is kracht' of 'op wie je kan rekenen' waarmaken in het verhaal. Hij zal zich ontfermen over het lot van Ruth en Noömi. Het vervolg van het verhaal maakt tegelijkertijd duidelijk dat 'gelukkig toeval' op zich niet voldoende is. Je moet je niet zomaar schikken in je lot of je neerleggen bij een al dan niet gelukkige samenloop van omstandigheden. Als het enigszins mogelijk is moet je het lot in eigen handen nemen en je kansen grijpen. Enige vorm van listige planning en inventiviteit zijn daarbij niet ongepast. "Ik vind het een kunst om een draai aan het lot te geven, zodat het een plot wordt", zegt Oosterhuis en de bijbelse traditie propageert deze levenskunst. Noömi spoort Ruth aan om initiatief te nemen en contact te zoeken met Boaz: 'Was je en parfumeer je, doe je mantel om en ga naar de dorsvloer...'. En ook Boaz speelt het slim om 'Dinges' – zijn naam doet er blijkbaar niet toe – te doen afzien van zijn rechten, om alsnog zijn huwelijk met Ruth te doen doorgaan.

Maar de echte levenswijsheid van het verhaal zit nog dieper: Ruth trekt zich het lot van Noömi aan, Noömi trekt zich het lot van Ruth aan, Boaz trekt zich het lot van beide vrouwen aan. Enkel wanneer mensen het initiatief nemen om hun lot met elkaar verbinden, kan het lot bezworen worden en is er toekomst mogelijk. En wat voor een toekomst: Ruth, de vreemdelinge, en Boaz worden de voorouders van koning David.

Daar waar mensen zich laten leiden door trouw, vriendschap, mededogen, edelmoedigheid, genegenheid, tact en respect, - doorheen deze verbindende solidariteit tussen mensen laat God zich op het spoor komen als betekenisvolle en betekenis-gevende werkelijkheid: *ubi caritas et amor, ibi deus est*. Niet de god-almachtig, maar JHWH, Degene die er zal zijn.

Tot slot wil ik nog voor een tweede keer het getuigenis van Patrick voor ogen brengen. Hij die op het einde van zijn leven bereid was om zich te verzoenen met zijn eigen onvermijdelijke lot, toonde zich doorheen zijn héle leven weinig inschikkelijk tegenover wat door velen gelaten wordt aanvaard als 'de nu eenmaal onvermijdelijke gang van zaken'. Telkens weer wist hij mensen rondom hem te verzamelen om zich te verbinden met wie op een of andere manier door het lot in de steek werden gelaten. Zo blijft hij in onze herinnering.

Jan De Vriese
De Lier, Brugge
16 september 2018

Shiva vormt samen met Brahma en Vishnu de Trimurti van schepper – instandhouder – vernietiger. Shiva is de vernietiger.

H. OOSTERHUIS, Je hoeft je eigen leven, je lot maar te raadplegen en je weet wat je moet doen voor een ander, in Maria HOCKERS, God & lot. Gesprekken over het leven, de Liefde en het lot, Altamira-Becht, Haarlem, 2004, p.133-137.